

مجمع کارآفرینان ایران
Iran Entrepreneurs Forum

گزارش تجارت جهانی ۲۰۲۳

باز جهانی سازی برای آینده ای امن، فراگیر و پایدار

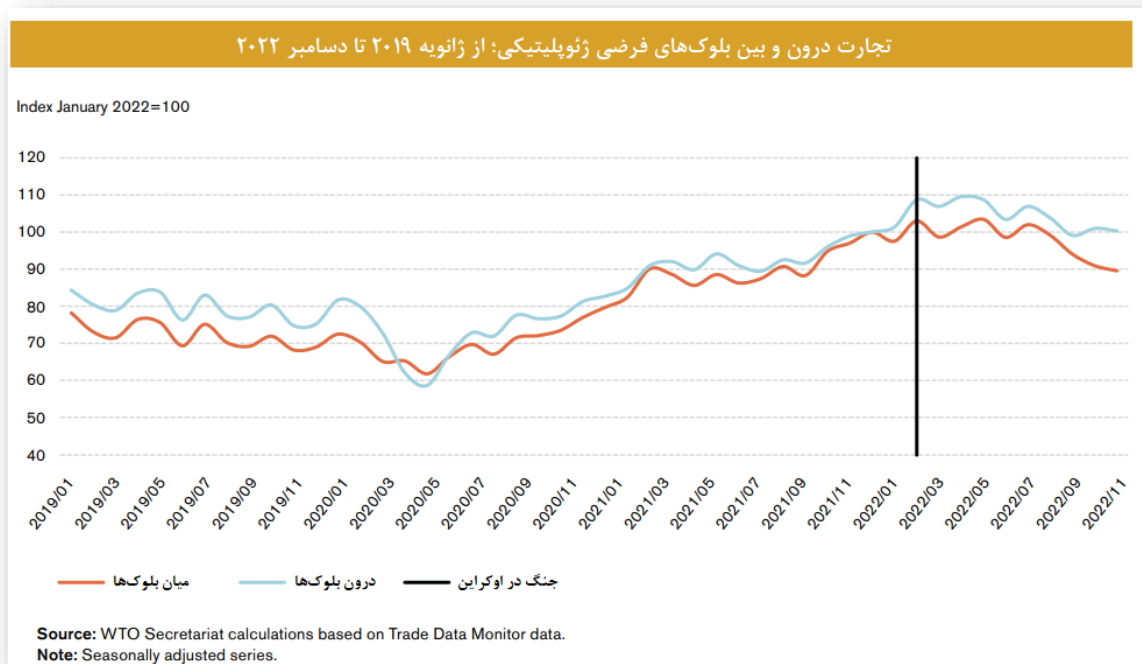
مرکز مطالعات استراتژیک کارآفرینی

مهر ماه ۱۴۰۲

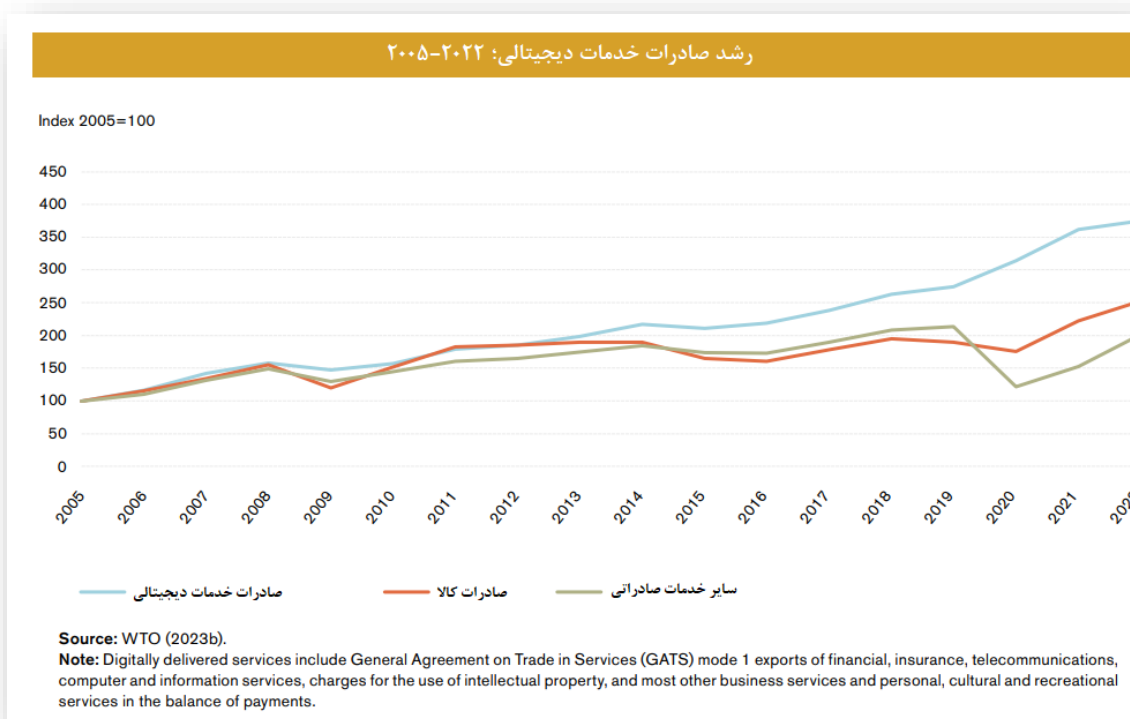
سیستم تجاری چندجانبه تحت نظارت سازمان تجارت جهانی بیش از ۷۵ سال پیش بر اساس این دیدگاه ایجاد شد که «تقویت وابستگی متقابل بین اقتصادهای جهانی» نقشی اساسی در دستیابی به صلح و رفاه ایفا می‌کند. این دیدگاه به عنوان آموزه‌ای اصلی از سه دهه فاجعه‌بار جهانی‌زدایی، که با دو جنگ جهانی، رکود بزرگ، و افراط‌گرایی سیاسی مشخص می‌شود، پدیدار شد. در حال حاضر، شمار فزاینده‌ای از نگرانی‌های حل‌نشده در حوزه تجارت کالا به سطح سیاسی تری ارتقا یافته به شکلی که میزان نگرانی‌های تجاری از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲ حدوداً ۹ برابر شده است.

افزایش اعطای یارانه به تولیدکنندگان توسط دولت‌ها یکی دیگر از موضوعات نگران‌کننده است که به افزایش شدید تعداد «اقدامات جبرانی» انجام‌شده توسط اعضای سازمان تجارت جهانی منجر شده است. به نظر نمی‌رسد که رکود نسبت تجارت جهانی به تولید ناخالص داخلی از زمان بحران مالی جهانی ۲۰۰۸-۲۰۰۹ ناشی از تنش‌های تجاری باشد زیرا هزینه‌های تجاری پس از سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۹ همچنان رو به کاهش است. در عوض، بازتاب‌دهنده عوامل کمتر سیاست‌محور مانند «کاهش سرعت تفکیک تولید» است؛ زیرا می‌توان اجزای بیشتری را از داخل کشورها (به جای نقاط فرامرزی) تامین کرد. با این حال، تأثیر افزایش تنش‌های تجاری بر جریان‌های تجاری فعلی بین چین و ایالات متحده رو به آشکارتر شدن است.

در حالی که تجارت دوجانبه در سال ۲۰۲۲ به بالاترین حد خود رسید، اما ترکیب آن تحت تغییراتی مطابق با اقدامات تعرفه‌ای قرار گرفت و تجارت در برخی از رشته‌محصولات مانند نیمه‌رساناها به شدت کاهش یافت. شواهد به روشنی نشان می‌دهد که تجارت به تدریج در امتداد خطوط ژئوپلیتیکی تغییر جهت می‌دهد. از همین رو، بررسی «بلوک‌های فرضی» بر اساس شاخص‌های شباهت سیاست خارجی ضروری به نظر می‌رسد. تجارت بین این بلوک‌ها از زمان شروع جنگ در اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ نرخ رشدی را تجربه کرده است که به طور متوسط ۴ تا ۶ درصد کمتر از تجارت درون بلوک‌ها است (شکل ۱).

علیرغم این تحولات، ادعاهای «جهانی‌زدایی» هنوز تا حد زیادی اغراق‌آمیز است. در واقع، نشانه‌های روشنی از «جهانی‌شدن دوباره» و همکاری بین‌المللی بیشتر نیز وجود دارد. تجارت بین‌الملل، انعطاف‌پذیری قابل‌توجهی از خود نشان داده و به‌سرعت پس از همه‌گیری کووید، خود را بازسازی نموده و با جنگ در اوکراین نیز سازگار شده است. در واقع، تجارت در طول همه‌گیری برای افزایش تولید تجهیزات پزشکی و واکسن و رساندن آنها به مکان‌های مورد نیاز، بسیار مهم بوده است. به طور مشابه، سیستم تجارت باز و قابل‌پیش‌بینی به کاهش کمبود عرضه و افزایش قیمت‌های مرتبط با جنگ در اوکراین کمک کرد، زیرا کشورها می‌توانستند منابع کلیدی مانند گندم را از تولیدکنندگان جایگزین تامین کنند. در این زمان همچنین، تجارت بیشتر به سوی دیجیتالی‌شدن، سبز شدن و فراگیر شدن گام برداشته است. انقلاب دیجیتالی با کاهش شدید هزینه‌های تجارت در حوزه این خدمات، تجارت خدمات به‌صورت دیجیتالی را تقویت کرده است (شکل ۲). ارزش تجارت جهانی کالاها ی زیست‌محیطی نیز به‌سرعت افزایش یافته و از کل تجارت کالاها پیشی گرفته است و زنجیره‌های ارزش جهانی (GVC) برای در بر گرفتن اقتصادهای بیشتری گسترش یافته‌اند؛ برای مثال، کامبوج، رومانی و ویتنام شاهد افزایش شتابان در مشارکت زنجیره‌های ارزش جهانی خود بوده‌اند.

رابطه بین تجارت و تنش‌های بین‌المللی

رابطه بین تجارت و درگیری‌های جهانی، مسأله‌ای پیچیده و فراگیر است. پژوهش‌ها بیانگر آن است که تجارت، به‌ویژه در سیستم چندجانبه مبتنی بر قوانین، به‌طور کلی موجب کاهش تعارض در جهان بوده‌اند. یکی از دلایل این واقعیت آن است که در شبکه‌های تجاری چندجانبه، طرف‌های ثالثی که تحت تأثیر منفی تنش‌های دوجانبه قرار می‌گیرند، منافع در میانجی‌گری این تنش‌ها دارند. علاوه بر این، سازمان‌های بین‌المللی با تقویت ثبات در روابط بین‌الملل به تحکیم صلح کمک می‌کنند. حتی در سطوح کاملاً دوجانبه،

تجارت می‌تواند با افزایش هزینه‌های فرصت، احتمال درگیری بین دو طرف را کاهش دهد. این مساله، نکته مهمی در دنیای امروز است که زنجیره‌های تامین پیچیده اقتصادها را به روش‌های پیچیده به هم متصل می‌کند و سود حاصل از تجارت و همچنین هزینه‌های قطع روابط تجاری را به حداکثر می‌رساند.

در حالی که بروز برخی گسست‌ها بین بازیگران جهانی به دلیل پویایی‌های ژئوپلیتیکی اجتناب‌ناپذیر است با این حال، بروز چندپارگی ژئوپلیتیکی را نباید دستکم گرفت زیرا چنین روندی می‌تواند بر مساله امنیت تأثیرات منفی بگذارد. این استدلال با تحلیل پیشین مطابقت دارد و بر اهمیت تجارت بین‌المللی در حفظ صلح و امنیت تأکید می‌کند. افزون بر این، وابستگی‌های ژئوپلیتیکی در طول زمان دستخوش تغییرات قابل توجهی می‌شوند.

الگوهای رأی‌گیری سازمان ملل موید آن است که وابستگی‌های ژئوپلیتیکی مربوط به حدود چهار دهه گذشته، می‌تواند تنها حدود ۴۰ درصد از وابستگی‌ها را در گذشته نزدیک توضیح دهد. بنابراین، اگر چشم‌انداز ژئوپلیتیکی ناپایدار باشد (به‌ویژه اگر تمایل به قطبی‌سازی سیاسی وجود داشته باشد) مفاهیمی مانند «حمایت از دوستان» یا «دوست‌سپاری» می‌تواند با خطرات اجرایی مواجه شود. تمرکز اصلی بر جهانی‌سازی دوباره، تنوع در شرکای تجاری را ترویج می‌کند، انعطاف‌پذیری را افزایش و خطر استفاده اقتصادهای جهانی از سیاست‌های تجاری علیه یکدیگر را کاهش می‌دهد. یکی از فرصت‌های کلیدی در این مسیر، باز کردن بیشتر فضا برای «تجارت خدمات» است که در حال حاضر همچنان با هزینه‌های تجاری بسیار بالایی همراه است. برای مثال، گشایش تجارت، اقتصادها را قادر می‌سازد تا با بهره‌گیری از تخصص متخصصان خارجی (در شرایطی که خود آن‌ها فاقد نیروی تخصص محلی هستند)، بلابای طبیعی یا بحران‌های بهداشتی را به شکل بهتری مدیریت کنند.

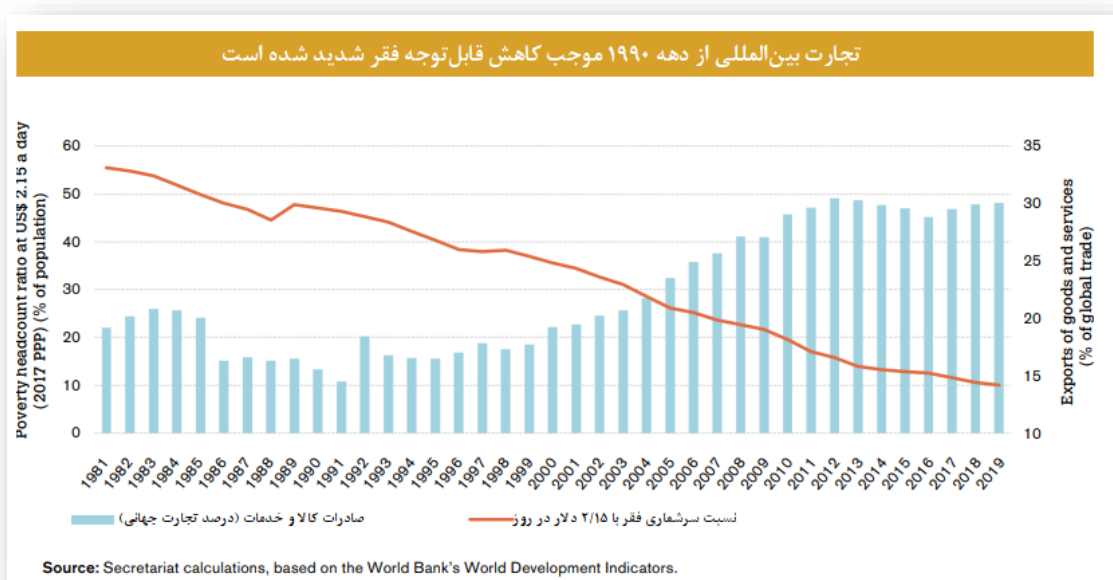
تجارت؛ قاتل فقر

تجارت همواره ثابت کرده است که محرک قدرتمندی برای در بر گرفتن همه‌چیز است. تجارت، موجب تقویت همگرایی درآمدها در بین اقتصادها می‌شود و به طور قابل توجهی به کاهش فقر کمک می‌کند. در حالی که در غیاب سیاست داخلی مناسب در کشورها، تجارت ممکن است نابرابری‌های درون‌کشوری را افزایش دهد، فرصت‌های مهمی را برای کسانی که تحت‌تأثیر شوک‌های بازار کار قرار گرفته‌اند، فراهم می‌کند. علاوه بر این، تجارت می‌تواند از کارگران غیررسمی، زنان و شرکت‌های خرد، کوچک و متوسط حمایت کند. از طرف دیگر، چندپارگی اقتصادی، یک خطر بزرگ برای پیشرفت‌های به دست آمده در مسیر کاهش فقر و نابرابری جهانی است. در حالی که ممکن است برخی کشورها از وضعیت چندپارگی اقتصادی منتفع شوند و از جهت‌گیری مجدد زنجیره‌های ارزش جهانی حمایت کنند؛ اما اکثر اقتصادهای در حال توسعه متحمل ضرر خواهند شد و خانوارهای فقیرتر احتمالاً از افزایش هزینه‌های تجاری آسیب بیشتری خواهند دید زیرا آنها بیشتر به کالاها و خدمات مبادله‌پذیر وابسته هستند.

پذیرش یک سیستم تجاری چندجانبه و تقویت‌شده می‌تواند فراگیری بیشتری ایجاد کند؛ چرا که اقتصادهای فقیرتر می‌توانند از مشارکت بیشتر در زنجیره‌های ارزش جهانی بهره ببرند. این امر می‌تواند با کاهش هزینه‌های تجاری از طریق توافق‌نامه‌هایی مانند موافقت‌نامه تسهیل تجارت سازمان تجارت جهانی، آسان‌تر شود. همچنین فرصت‌هایی برای رشد مبتنی بر خدمات، به‌ویژه خدمات ارائه‌شده به‌صورت دیجیتال، وجود دارد که می‌تواند توسط توافق‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی نیز پشتیبانی گردد.

مزایای گسترش تجارت

تجارت نقشی محوری در ارتقای همگرایی اقتصاد جهانی و کاهش فقر ایفا می‌کند. اقتصادهای در حال توسعه به‌طور قابل توجهی از رشد تجارت محور منتفع شده‌اند که این وضعیت، به «همگرایی درآمدی» با کشورهای ثروتمندتر منجر شده است که با ادغام در زنجیره‌های ارزش جهانی و کاهش هزینه‌های تجاری، تسهیل شده است. تجارت همچنین با افزایش تقاضا برای کارگران ماهر و انتقال فعالیت‌های اقتصادی به مراکز شهری، به «افزایش نابرابری» در برخی از اقتصادهای پیشرفته منجر شده است. با این وجود، شواهد نشان می‌دهد که باز بودن تجارت می‌تواند به فراگیری اقتصادی کمک کند؛ جایی که اهمیت سیاست‌های داخلی مکمل را نیز برجسته‌تر می‌کند. همچنین، آخرین تحقیقات در مورد یافته‌های قبلی مبنی بر اینکه «رقابت در حوزه واردات نقش عمده‌ای در کاهش اخیر اشتغال در بخش تولید در برخی از اقتصادهای پیشرفته داشته است»، تردید ایجاد می‌کند. از طرف دیگر، سازمان تجارت جهانی نقشی حیاتی در نظارت بر کاهش تعرفه‌ها و اقدامات غیرتعرفه‌ای ایفا کرده است که گسترش تجارت را تسهیل و رشد اقتصادی را تقویت می‌کند. تجارت به عنوان یک کاتالیزور برای کاهش فقر عمل کرده است که با افزایش سهم صادرات و کاهش نرخ فقر در اقتصادهای با درآمد پایین و متوسط نشان داده شده است (شکل ۳).

همچنین گشایش تجارت فراگیر به طور موثری رشد اقتصادی را تقویت کرده و درآمد واقعی را نیز برای خانوارهای کم‌درآمد و طبقه متوسط بهبود بخشیده است. با این حال، مناطق خاصی، مانند صحرای جنوبی آفریقا، به دلیل رشد محدود تجارت، برخلاف رشد صادرات موفق تجربه شده در شرق آسیا و شرق اروپا، با پیشرفت کندتری مواجه شده‌اند.

مزایای زیست محیطی تجارت

تعامل پیچیده‌ای بین تجارت و پایداری زیست‌محیطی برقرار است و مزایای زیست‌محیطی برآمده از تجارت هماهنگ‌تر و حاکمیت محیطی موردتوجه قرار گرفته است. اولین یافته کلیدی در این حوزه آن است که تعامل بین تجارت و پایداری محیطی، امری پیچیده است زیرا تجارت باعث رشد، تخصیص مجدد تولید بین شرکت‌ها و کشورها و تغییر در فناوری تولید می‌شود. بنابراین، در حالی که تجارت (در نتیجه‌ی تولید و حمل‌ونقل) موجب انتشار بیشتر گازهای گلخانه‌ای می‌شود اما همزمان می‌تواند اثرات منفی زیست‌محیطی را با افزایش در دسترس بودن کالاها و خدمات زیست‌محیطی کاهش دهد. همچنین، رویکردهای از هم‌گسیخته نسبت به پایداری زیست‌محیطی، کارآمدی چندانی تاکنون نداشته است زیرا مشکلات جهانی، نیازمند راه‌حل‌های جهانی (شامل سیاست‌های زیست‌محیطی منسجم برای تقویت اقدامات اقلیمی، و حفظ اقتصاد جهانی یکپارچه برای تسهیل انتشار فناوری) است. در نهایت این که «باز جهانی‌سازی» می‌تواند منافع زیست‌محیطی را با تشویق پیروی از روش‌های ذاتاً سبزتر تجارت (مانند ارائه خدمات به‌صورت دیجیتال، و با هماهنگ کردن تجارت و حاکمیت زیست‌محیطی برای بیشتر کردن مزایای زیست‌محیطی قابل توجه) به شکلی کارآمدتر و سریعتر محقق نماید.

مسائل عمده‌ای که سیاست‌گذاران در سراسر جهان با آن مواجه هستند - از امنیت گرفته تا تغییرات آب‌وهوایی - فراتر از حدود قدرت دولت-ملت‌ها است. مسائلی همچون همه‌گیری‌های جهانی، درگیری‌های بین‌المللی و انتشار گازهای گلخانه‌ای، اموری است که در مرزها متوقف نمی‌شود. سرریزهای ناشی از انتخاب‌ها و سیاست‌های داخلی، بسیار بزرگتر از گذشته است. بنابراین، راه‌حل‌ها را نمی‌توان به صورت یک‌طرفه و جدا از اقدامات دیگران دنبال کرد. اگر جهان می‌خواهد بحران‌های خود را حل کند، «جهانی‌شدن» و «همکاری» باید بخشی از راه‌حل‌های مدنظر باشد. در این فرایند، لازم است که جهانی‌شدن، به‌خودی خود تکامل یابد و با سیاست‌های مناسب در حوزه‌های مرتبط همراه شود. همچنین پیشرفت‌های حوزه فناوری می‌تواند فرصت‌های جدیدی را برای شمار بیشتری از افراد، بخش‌ها و اقتصادها در راستای گسترش تجارت فراهم نماید و به رفع نگرانی‌های جهانی در حوزه‌های امنیتی، اجتماعی و محیط‌زیستی کمک کند. برای به‌دست آوردن این مزایا، تقویت همکاری‌های بین‌المللی به‌ویژه در حوزه تجارت و همچنین در طیف گسترده‌ای از موضوعات امری ضروری است.